

KÜRESEL SAVAŞIN ULUSLARA YANSIMALARI

Cüneyt AKALIN*

Giriş

I. Dünya Savaşı çağdaş tarihin kırılma noktasıdır. 100. yılında bu büyük kırılmanın muhasebesini yapmaya çalışıyoruz.

Geniş açıdan ele alındığında, I. Dünya Savaşı, adı üzerinde, bir dünya savaşıdır. Eski Türkçe deyişle “Harbi Umumi” yani genel/küresel savaştır; yerkürenin büyük devletler arasında yeniden bölüşüldüğü bir emperyal paylaşım savaşıdır. On milyonlarca insanın dört yıl boyunca boğazlaştığı, yeni savaş teknolojilerinin cephe/cephe gerisinde uygulandığı, savaşın ilk kez cephe gerisini/sivil halkı amansızca vurduğu, savaşın tam anlamıyla küreselleştiği, yeni bir siyasal-askerî gücün (ABD) sahneye çıktığı, savaş alanına (Avrupa- Ortadoğu) bir başka kıtadan gelen gücün (ABD) müdahalesinin uluslararası dengeleri altüst ettiği, içinden Bolşevik Devrimi’nin çıktığı bu büyük altüst oluş, günümüz küresel dünyasının da ekonomik, kültürel, askerî (ittifaklar anlamında) teknolojik vb. temellerini attı.

Avrupa merkezli bakış açısı dünya savaşının esas cephesinin Batı Avrupa, başlıca çatışan tarafların Fransa-İngiltere-Rusya-Almanya olduğunu öne sürüle geldi. Oysa Türkiye’den, daha genel bir ifadeyle Doğu’dan bakıldığında görünüm farklıdır. Osmanlı devletinin parçalanmasının I. Dünya Savaşı gündeminin başında yer aldığı açıkça görülür.

Birliğini 1871’de gerçekleştiren Almanya paylaşım için öne atılır, gözlerini Doğu’ya, Afrika’ya, Okyanuslara ama özellikle Osmanlı topraklarına diker. Var olan sömürgelerini koruma çabasındaki İttifak güçleri devletleri ise Osmanlı topraklarını aralarında paylaşma

---

* Doç. Dr. AREL Üniversitesi, e-mail: ecüneytakalin@gmail.com.

konusunda anlaşmışlardı. I. Dünya Savaşı'nın odağında Osmanlı devletinin bulunduğu, o coğrafyada yer alan Irak petrolünün, Ortadoğu'nun ve Boğazların başlıca çatışma alanları olduğunu öne süren savlar önemlidir.¹

Savaş sırasında ve sonrasında ortaya çıkan hukukî yapılanma (Milletler Cemiyeti v.b.) küresel dünyayı, uluslararası ilişkileri ve hukuku yeniden şekillendirdi. Barış ve hukuk da küreselleşti. Tarihçi Hobsbawn'un deyişi ile,

“Birinci Dünya Savaşı bütün büyük güçleri, İspanya, Hollanda, üç İskandinav ülkesi ve İsviçre dışında bütün Avrupa devletlerini kapsadı. Dahası, denizaşırı dünyadan askeri birlikler ilk kez kendi bölgelerinin dışına savaşa gönderildi. Kanadalılar Fransa’da, Avusturyalılar –Yeni Zelandalılar ulusal bilinçlerini Ege’deki bir yarımada, ulusal mit haline gelen Gelibolu’ya işlediler, ABD yirminci yüzyıl tarihini biçimlendirecek şekilde savaşmak üzere Avrupa’ya asker yolladı. Hintliler Avrupa’ya ve Ortadoğu’ya gönderildiler. Çinlilerden oluşan çalışma birlikleri Batı’ya geldiler. Afrikalılar Fransız ordusu ile birlikte savaşular. Denizlerde verilen savaş bir kez daha küresel hale geldi. İlk deniz savaşı Falkland Adaları’nda verildi.”²

Diğer bir deyişle yeniden paylaşımaya yol açan savaş, baştan itibaren küreseldi ama savaşı çıkaranların öngöremedikleri, hayal bile edemedikleri çapta ulusal sonuçlar doğurdu.

Burada savaşın en kanlı cephelerinden biri olan Çanakkale Savaşları için özel bir parantez açmamız gerekiyor. 100. yılının son günlerinde tartıştığımız Çanakkale Savaşları belki de o bütünün en küresel cephesiydi.

Dahası, bu savaş hem çok yönlü uluslararası sonuçlar doğurdu hem de Türkiye tarihine yeni bir dinamik kazandırdı. Türkiye'nin Batı’da 100 yıldır haksız yere suçlandığı “Ermeni tehciri” de Çanakkale Savaşları ile ilintilidir.

¹ Doğu Perinçek, **I. Dünya Savaşı ve Türk Devrimi**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2015.

² Eric Hobsbawm, **Aşırılıklar Çağı 1914-1991**, (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul, Sarmal Yayınları, 1995, s. 35-36

1. Küresel Savaş

İngiltere’de 15. yüzyılın sonunda Tudor hanedanı döneminde filiz veren ulus-devlet, Fransız devrimi ile zafere ulaştıktan sonra, 19. yüzyılda Doğu Avrupa’ya doğru hızla yayılarak evrensel karakter kazandı. Sırp ulusal hareketini izleyen Yunan bağımsızlık savaşının ardından ulusal düşünceler daha da doğuya, yani Asya’ya ve daha batıya yani Latin Amerika’ya yöneldi.

Bu ulusal süreç bir süre sonra zıddını yarattı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küreselleşme tarih sahnesine çıktı. Afrika’nın, Asya’nın sömürgeleştirilmesi, İran-Türkiye, Çin gibi tarihsel önemdeki ülkelerin, Latin Amerika’nın yarı-sömürgeleştirilmeleri hızlandı. Gerginlik arttı. Küreselleşmeye tepki olarak ulusal bilinç yeşermeye başladı.

Küresel savaşın işaretleri 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktı.

Perşembe’nin gelişi Çarşamba’dan belli olmuştu. Küresel savaşın başını çekenler yani İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, İtalya v.b. Avrupa’dan önce Asya’nın doğusunda ve ortasında, Nil boylarında, Afrika limanlarında, Ortadoğu’da birbirleri ile temasa geldiler. Yaşanan yerel çatışmalar birçok yerde zar zor önlendi. Taraflar hazırlıklarını hızlandırdılar. Bu unsurları kısaca hatırlayalım:

- Siyasal bloklaşma

I. Dünya Savaşı iki bloku karşı karşıya getirdi. İngiltere’nin başını çektiği İtilaf güçleri ile Almanya’nın başını çektiği İttifak Güçleri. İngiltere’nin İtilaf Güçlerinin çekirdeğini adım adım inşa ettiğini bütün tarih kitapları yazıyor.

- 1894 Fransız Rus İttifakı,
- 1904 İngiliz-Fransız Anlaşması (iki tarafın sömürge ülkelerini paylaşmaları, Mısır’ın İngiltere’de, Fas’ın Fransa’da kalması)
- 1907 İngiliz-Rus Anlaşması (Asya’daki sömürge alanlarının paylaşımı)

Almanya, bu kümeleşmeye karşı 20. yüzyılın başında Avusturya-Macaristan’ı, bir ölçüde İtalya’yı yanına alarak, Osmanlı üzerinde nüfusunu artırarak durumu dengelemeye çalıştı. Bu bloklaşmanın

esas dinamiğinin sömürgelerin paylaşımı olduğunu, hem Lenin hem de Lenin'in esinlendiği J. A. Hobbsen'un daha o yıllarda açıkça tespit ettiği görülür.³ Dahası, Lenin paylaşımın kaçınılmaz olarak savaşa yol açacağına dikkat çekmişti.⁴ Buna bağlı olarak ülkeler bir yandan kamplaşıırken, bir yandan da kılıçlarını bilemek için bilimin ve teknolojinin ulaştığı seviyeden yararlandılar.

- Savaşın küreselleşmesinin savaş teknolojisi boyutu

Topyekûn savaş kavramı: I. Dünya Savaşı, önceki savaşlardan farklı özellikler gösterir. 20. yüzyıldan önceki savaşlar belirli cephelerde yapılır, savaşan ülkelerin halkları savaşın dolaysız etkilerine maruz kalmazlar, daha çok yiyecek ve ihtiyaç maddeleri sıkıntısı kendisini hissettirirdi. I. Dünya Savaşı bu durumu kökten değiştirdi, 'Topyekûn Savaş' ı getirdi. Taraflar cephe gerisi saldırıları, sabotajlar vb. savaş taktikleriyle, savaşan ülkelerin toplumsal yaşamlarını düzenli sürdürmelerini imkânsız hale getirdiler.

Yeni silahlar, savaş taktikleri ortaya çıktı.

Silah teknolojisinde ilerlemeler:

Karada Yepyeni silahlar kullanıldı. Almanya Yipres Savaşı'nda tarihteki ilk kimyasal saldırıyı gerçekleştirdi.

Siper savaşlarında kullanılan silahlar büyük gelişmeler gösterdi. Mitralyözler ve yarı otomatik tüfekler kullanıldı. Piyade tüfeklerin atış hızı artırıldı. Siper aralarında süngü çarpışmaları görülüyordu. Gemilere karşı kullanılan sabit ve hareketli toplar güçlendirildi. 15 km. uzağa ateş edebilen sabit toplar kullanıldı. İngilizler Batı cephesinde ilk kez tanklar ve zırhlı araçları kullandılar. Tanklara karşı tanksavarlar geliştirildi. Haberleşme de geliştirildi. Güçlü sistemler geliştirilip, karşı taraftan istihbarat alma ve karşı tarafın fark edemeyeceği şekilde haberleşme sistemleri kuruldu.

Denizde menzili 15 km.'ye varan savaş gemileri ve denizaltılar kullanıldı. İlk denizaltı olarak bilinen Alman U-Botları, ABD'nin İngiltere'ye insanî ve askerî yardım ulaştırmasını engelleyerek itilaf devletlerine ciddi kayıplar verdirdi. Denizaltıların kullanımı, sonarın geliştirilmesini hızlandırdı.

³ V. İ. Lenin, **Empyalizm**, Ankara, Sol Yayınları, 1969, s. 19

⁴ A.e., s. 88.

Havada ise uçaklardan yararlanma arttı. I. Dünya Savaşı'nda hava gücü daha çok istihbarat toplama, düşmanın istihbarat almasını engelleme işlerinde kullanıldı. Almanlar ise, yine tarihte ilk kez zeplinleri İngiltere'yi bombalama amaçlı kullandılar. Bunların yanında, düşmanın yük trenlerini bombalama, donanmaları bombalama gibi amaçlarda da kullanıldı. Bir yandan da uçaklara karşı olarak uçaksavar silahlar geliştirilmişti.

- İletişim teknolojisi

Geliştirilen iletişim teknolojisine ve topyekûn savaş konseptine bağlı olarak savaşta yeni propaganda yöntemleri kullanıldı. Cephe gerisini etkileyerek düşmanı zor durumda bırakmak amaçlandı. Sınırlı bir kara gücüne sahip olan İngiltere donanma, diplomasi ve propaganda gibi modern teknikleri kullanarak savaşta üstünlük kurmaya çalıştı. Propaganda bu tekniklerin en yenisiydi. Ordusu ile övünen Almanya, diplomatik ilişkilerinde, propaganda yöntemlerinde yetersiz kaldı. Savaş içinde, saptırıcı propagandasının etkinliği ve derinliği bakımından İngiltere öne geçti. İngiltere'nin savaşın başında kurduğu, Wellington House olarak bilinen Savaş Propaganda Bürosu dönemin en ünlü yazarlarından yararlanarak geniş kapsamlı bir kara propaganda faaliyeti yürüttü. 500 görevli ve 10.000 yardımcından oluşan İngiliz Propaganda Heyeti adeta küçük bir orduydü. Savaş boyunca 1.160 kitapçık 17 dilde 2,5 milyon adet kitap broşür, 1916'da 7 milyon broşür bastırıldı, ressamalar Fransa'ya yollanarak ortak amaç için çalıştırıldı.⁵ Çoğu kez parlamento denetiminden kaçmak için gizlilik koşullarında çalışan büronun faaliyetlerinden, kamuoyu ancak 1935'te haberli oldu.

İngiliz propagandasının öncelikli siyasal hedefi Amerikan kamuoyunu ve ABD'yi kazanmaktı. Alman ordularının saçtıkları korku teması sıkça işlendi. Anlatılan öykülerinin bazıları, Louvain Üniversitesi'nin ve Kütüphanesinin tahribi gibi, kısmen gerçeği yansıtıyordu ama büyük çoğunluğu tümüyle uydurmaydı. Almanların cesetleri gömme fabrikası imal ettiği söyleniyordu.⁶

İngiliz Propaganda Bürosu'nun yaydığı habere göre Alman askerleri papazları çanların içine asarak öldürmüşler, sokaklarda

⁵ Onur Öymen, **Bir Propaganda Silahı Olarak Basın**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2014, s. 120

⁶ Nehru, **Glimpses of World History**, NY, The John Day Company, 1942, s. 630

gördükleri küçük çocukları süngülemişlerdi. İngilizlerin kazandığı muharebeler abartılıyor, kaybettikleri kısaca geçiştiriliyordu.⁷ İngiliz-Fransızların rüşvet gücü daha fazla olduğu için, tarafsızların çoğu onların safına kaydı.⁸

Wellington House, bu arada ünlü tarihçi Arnold Toynbee Ermeni sorununda Türkiye'ye karşı bir propaganda kampanyası yürüttüler.⁹

Israrlı İngiliz propagandasının sonucunda kamuoyu etkilenen ABD müttefikler safında savaşa girdi. Amerikalılar da savaş istemeyen kamuoyunu savaşa ikna etmek için Nisan 1917'de Creel Komisyonu olarak bilinen Kamuyu Bilgilendirme Komitesi (The **Committee on Public Information, CPI** ya da **Creel Committee** olarak da bilinir)ni kurdular. Creel Komitesi amacına ulaşmak için her türlü araçtan yararlandı.

Bu unsurlar modern savaşların yeni unsurlarıydı.

- Savaş ekonomisinin küreselleşmesi

Başlarda savaşın daha kısa süreceği tahmin edildiği için, savaşın ekonomisi ona göre planlanmıştı. İngiliz-Fransız kampındaki ülkeler o merkezlerden, Almanya kampındakiler Almanya'dan destek almayı hesaplıyorlardı. Ancak savaşın uzun sürmesi, hesapları altüst etti. Savaşan ülkelerin tüm kaynakları savaşa yöneldi, büyük meblağlar harcadı. Yaklaşık bir buçuk yıl boyunca İngilizler ve Fransızlar hem kendi halklarından ödünç para alarak hem de Amerika'ya tahvil satarak imkânları kıt müttefiklerini finanse ettiler. Sonunda Fransa tükendi, başkalarına yardım edemez hale geldi. İngiltere sırtındaki yükü bir buçuk yıl daha taşıdıktan sonra ABD'ye ödemesi gereken 50.000.000 poundu ödeyemeyince 1917 Mart'ında pes etti. İngiltere'nin, Fransa'nın ve müttefiklerinin şansı yaver gitti; ABD o kritik günlerde, Avrupalı büyüklerin mali kaynaklarını tükettiği sırada savaşa girdi. O günlerden sonra savaşın bittiği ana kadar ABD bütün müttefikleri için savaş fonları sağladı. ABD kendi halkından "Özgürlük" ve "Zafer" için topladığı muazzam miktarlardaki paraları oraya buraya saçtı ve müttefiklerine borç verdi. Sonuçta, savaş sona erdiğinde ABD dünyaya borç para veren, bütün ülkelerin kendisi-

⁷ Öymen, a.g.e., s. 119

⁸ Nehru, a.g.e., s. 629

⁹ Öymen, a.g.e., s. 120

ne borçlu olduğu ülke durumundaydı. Savaş başladığında Amerikan hükümetinin Avrupa'ya 5 milyon dolar borcu vardı, savaş bittiğinde Avrupa Amerika'ya beş milyar dolar borçlanmıştı.¹⁰ Diğer bir deyişle, savaşın galiplerinin gırtlaklarına kadar borçlandıkları ABD'nin, alacaklarını tahsil için İtilaf güçlerine arka çıkmaktan başka çaresi kalmamıştı.

ABD kaynaklarına göre İtilaf devletlerinin toplam savaş harcamaları 41 milyar pounda ulaşiyor, buna karşılık Alman kampının harcamaları 15 milyar poundu aşıyordu.¹¹

Savaşın sonundaki en önemli değişikliklerden biri kapitalist kampın liderliğinin el değiştirecek İngiltere'den ABD'ye geçmesiydi.

Mazlumların yoksulluğu, koşulların ağırlığı

Büyük devletler dünyanın dört bir yanında karada, havada, denizde, su üstünde/altında birbirlerine girenken bu savaşın taraflarından biri olan Osmanlı ordusunun içinde yaşadığı koşulların yürekler acısı haline kısaca değinmek anlamlı olacaktır. Verilebilecek pek çok örnekten biri, Osmanlı asker sevkiyatının halidir. Osmanlı güçleri Ortadoğu'da savaşlarına rağmen, tren hatları tamamlanamadığı için güzergâhın büyükçe bölümünü yaya geçiyorlardı. İstanbul-Bağdat arası ulaşım en iyimser hesaplarla 22 gün sürüyordu. Halep-Adana tren hattı Mütareke'den yani 30 Ekim 1918'den ancak 20 gün önce tamamlanabilmişti.¹² Doğu Anadolu'da (Rus engellemeleri nedeniyle) tren hattı döşenememişti. Yeni gemilerin denize indirilmesinden sonra, Karadeniz'de hâkimiyet tümüyle Rusların denetimine geçmişti.

I. Dünya Savaşının küresel/ ulusal cephesi:

- Çanakkale-Gelibolu savaşları

*Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvam-ı beşer,
Kaynıyor kum gibi, tufan gibi, mahşer mahşer.
Yedi iklimi cihanın duruyor karşına da,
Ostralya 'yla beraber bakıyorsun: Kanada!*

¹⁰ Nehru, a.g.e., s. 630

¹¹ A.e., s. 638

¹² Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016, s. 104

*Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sade bir hâdise var ortada: Vahşetler denk.*¹³

1915 Şubat'ı ile Aralık sonu arasında önce deniz savaşı ardından Gelibolu çıkartması ve savunması şeklinde yaşanan Çanakkale Savaşı küresel savaşın en küresel/ulusal cephesidir. İngilizler ve Fransızlar, Rusya'nın yardımına koşmak adına, dünyanın dört bir yanından topladıkları askerleri ateşe sürdüler. Filistin'de İngilizlere göz kırpan kimi Yahudiler, Batı'dan destek arayan kimi Ermeni güçleri de bu koalisyonda yer aldı.¹⁴

Çanakkale'nin bir başka özelliği savaşın bir-iki kilit cephesinden biridir.

Bulgarların 6 Eylül 1915'de İttifak saflarında savaşa katılmaları Türklerin Çanakkale'de sergiledikleri direncin sonucunda gerçekleşti. Orta Avrupa'dan ilk tren 17 Ocak 1916'da Sirkeci Garı'na ulaşabildi. Türklerin Galiçya'ya asker yollamaları da İtilaf Güçleri'nin Gelibolu'dan çekilmelerinin ardından gerçekleşti. Dahası, kimi yazarlara göre Çanakkale Savaşı, millî mücadelesinin başlangıcıdır.¹⁵

Şimdilik bu kadarla yetinip İtilaf Güçlerinin yapısına bir göz atalım.

İtilaf Devletleri orduları değişik etnik ve dinsel gruplardan gelen askerlerden oluşuyordu. Bu ordularda İngiliz, İskoç, İrlandalı, Fransız, Hintli, Kuzey Afrikalı (Cezayirli, Senegalliler), Avusturyalı ve Yeni Zelandalı askerlerle Rum gönüllüler bulunmaktaydı. ANZAK askerleri¹⁶ İngiliz Ordusuna gönüllü yazılmış görünüyorlardı ama İngiltere ile dominyonları arasındaki antlaşmaya göre bu askerlere ayda dokuz pound maaş ödeniyordu.¹⁷

İngiliz Ordusu: 20. yüzyılın başında İngiliz ordusu, gönüllü ve düzenli askerlerden oluşan küçük bir güçtü. Boer Savaşı'ndan sonra

¹³ Türk şairi Mehmet Akif'in ünlü Çanakkale Şehitlerine şiirinden alınmıştır.

¹⁴ ANZAC sözcüğü, Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu (Australian and New Zealand Army Corps) sözcüklerinin baş harflerinden meydana getirilmiş bir kısaltmadır.

Burhan Sayılır, **Çanakkale Savaşları'nda Yer Alan İtilaf Askerlerinin Dini-Etnik Yapısı ve Sahip oldukları Türk İmajı**, Çanakkale Üniversitesi, Tarih Bölümü, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/23/137.pdf>

¹⁵ Perinçek, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁶ Sayılır, **a.g.m.**

¹⁷ **A.e.**

İngiliz Savaş Bakanı Richard Haldane, yabancı bir ülkede savaş ihtimaline karşı Britanya Seferi Kuvvetleri'ni (BEF) oluşturdu. Ağustos 1914'te, 250.000 askerden oluşan İngiliz ordusunun 120.000'i, Britanya Seferi Kuvvetlerine aitti. Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada gibi sömürgelerinin dışında dünyanın hemen her köşesindeki sömürgelerinde de asker bulunduruyordu. Savaş ilanı sırasında Savaş Bakanlığına Lord Kitchener atanmış; o da hızla askere alma işlemini başlatmıştı. İlk günlerde, günde ortalama 33.000 kişi askere yazılmak için başvuruyordu. 1916 yılının başında, Britanya ordusuna toplam 2,6 milyon kişi başvurdu. Savaş boyunca bu ordunun 1,6 milyon askeri yaralandı, 665.000'i öldü, 150.000 kadarı da kayıp ya da ölü olarak kayıtlara geçti. İngiliz ordusunda savaşan sayıca en önemli yabancı unsurlar, Yeni Zelandalılar ve Avustralyalılardı. Savaş deneyiminden yoksun bu kişilere Çanakkale Savaşı'ndan önce bir ay gibi kısa süreli askerî eğitim verilmişti. Aslında Avustralyalılar ve Zelandalılar emperyalist girişimlere karşı çıkmışlar, küçük devletlerin büyük devletler tarafından sömürülmesini "kınamış", bağımsızlık akımlarını desteklemişlerdi. Dominyonlar yasasına göre, İngiltere'nin bir savaşa girmesi durumunda, Avustralya ve Yeni Zelanda meclisleri isterlerse tarafsız kalabilirlerdi. Ancak havaya sokulan bu halklar, I. Dünya Savaşı'na giren İngiltere'yi ateşli bir şekilde destekleyerek akın akın askere yazılmaya koştular.¹⁸ Bu gönüllü birlikleri İngiliz ordusu içerisinde Gelibolu'ya, tanımadıkları, tarihte hiç karşılaşmadıkları bir güçle savaşmaya geldiler.¹⁹

- *Avustralya*, 20. yüzyılın başında Britanya İmparatorluğu'nun kontrolündeki ülke, bir İngiliz Genel Valisince yönetiliyordu. Avustralya ordusu 1901'de kuruldu. Başta küçük bir gücü, kısa zamanda gönüllülerden oluşan düzenli bir ordu hâlini aldı. 1914'te mevcudu 45.000'e ulaşmış olan bu ordu, silahlı eğitim altına alınmış yetişkin erkeklerden oluşuyordu. I. Dünya Savaşı'nın başladığı günlerde Avustralya hükümeti, Britanya'ya 20.000 kişilik bir askerî güç vermeyi üstlendi.

- *Yeni Zelanda*'da ise her erkek, 12 yaşından itibaren askerî eğitim alıyordu.

¹⁸ Ian Hamilton, *Gallipoli Diary/Gelibolu Günlüğü*, (Çev. Osman Öndeş), İstanbul 1972, s. 283. E. A. Bartlett, *Çanakkale Raporları*, (Çev. Rahmi), İstanbul, 1332, s. 74.

¹⁹ Sayılır, **a.g.m.**

1911’de ülke, 25.000 kişilik bir ordu gücüne ulaştı. Yeni Zelanda Seferi Kuvvetleri (NZEF) adıyla Ağustos 1914’te Avustralya Kraliyet Güçleri’ne (AIF) katıldı. İlk AIF ve NZEF birliklerini taşıyan gemi, Avustralya’yı 7 Kasım 1914’te terk etti. Bu birlikler, İngiliz silâhlarıyla eğitim yapmaları için Mısır’a indirildiler. Bir kısmı Süveyş Kanalı’nın korumasına ayrılan bu kolordunun geri kalanı General William Birdwood komutasında Gelibolu harekâtına gönderildi.

- **Hint alt-kıtası: (İngiliz Hint sömürge ordusu)** İngiliz ordusunda yer alan Hintliler, Sih, Pathan, Jat, Gurkha, Beluci, Madrassi, Rawalpindi, Nepal gibi değişik etnik kökenden gelen, farklı inançlara mensup insanlardan oluşuyordu. Himalayaların çetin doğa koşullarında yaşayan Nepalli Gurkhalar Hint ordusu içinde savaşçı kimlikleri ile “seçme asker” adını almıştı.

Hint Ordusu, 20. yüzyılın başında Hindistan’da görev yapan, Dünya Savaşı’nda savaş bakanı olarak kabinede yer alan Lord Kitchener tarafından, 155.000 kişilik bir iç güvenlik gücü olarak oluşturulmuştu. Piyade ve süvarinin dörtte biri, topçunun da tamamı İngilizlerden oluşuyordu. Savaşın başında Avrupa’daki batı cephesine ilk olarak 70.000 kişi gönderildi. Hintli askerler, Gelibolu’nun yanı sıra Mezopotamya, Filistin, Mısır ve Doğu Afrika’da da savaştılar.²⁰

- **Kanada Güçleri:** 1914’te Kanada, özellikle liman bölgelerini korumak amacıyla 3000 kişilik bir düzenli ordu bulunduruyordu. Bu ordu, gönüllü milis güçlerinden oluşuyordu. Savaş çıkma olasılığına karşı Kanada hükümeti, 1914 yazında Kanada Seferi Kuvvetleri’ne asker toplama kararı aldı. Ekim 1914’te 30.000 Kanada askeri İngiltere’ye eğitime gitti. General Anderson komutasındaki Kanada Tümeni Şubat 1915’te Batı cephesine ayak basar basmaz Ypres savaşına girdi; bir bölümü İngilizlerle birlikte Gelibolu’ya da geldi.²¹

Fransız Ordusu: Fransızlar, Çanakkale’de İngiltere’den sonraki ikinci büyük güçtü. 1885’den itibaren oluşturulan Üçüncü Tüfekli Askerler Alayı Çin Hindî’nden gelenlerden oluşuyordu. 1905’te Sömürge Ordusunun mevcudu 1750 subay, 21.500 Avrupalı asker ve 47.000 yerli askerdî.

Dünya Savaşı’nın arifesinde Fransız Ordusu’nun dörtte biri “Si-

²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Herbert_Kitchener

²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Military_history_of_Canada_during_World_War_I

yah Güç”ten yani Afrika’dan devşirilen güçlerden oluşuyordu.²² 1914 ile 1918 arasında 275.000 yerli asker Sömürge Ordusu’nda görev yaptı. Bunların 181.000’i Senegalli, 41.350’si Malgaş (Madagaskar), 2500’ü Somalili, 49.000’i Çin Hindili askerdi; 1000 kadarı da Polinezya’dan geliyordu. Savaşın sonunda yerli askerlerin kaybı 28.700’ü aşmıştı.²³ 1914 Ocak ayında yani savaştan önce Fransız ordusu 777.000 Fransız, 46.000 koloni askerinden oluşan 47 tümenlik bir güçtü. Bu gücün büyük bölümü Fransa’nın doğu sınırına konuşlandırılmıştı. Fransa’nın seferberlik ilânı ile yaklaşık 3 milyon kişi askere alınmıştı. Başlarda Batı cephesindeki ağır kayıplar seferberlik yaş sınırını 45’e dek yükseltmişti.²⁴

Çanakkale Savaşında savaşan taraflar çok ağır zayıyat verdiler. Çanakkale Cephesi’ne gelen her 10 askerden 6’sı ya şehit olmuş ya yaralanmış ya da hastalanarak savaş dışı kalmıştı. Bu rakam müttefikler için her 10 askerden 5’i olarak hesaplanmıştır.²⁵

- **Çanakkale’de Türk tarafının kayıpları:** Türk tarafının kayıtları hakkında sağlam kayıtlar yoktur ama iki kaynak birbirini tutuyor.

S. S. Aydemir Türkiye Harb Tarihi Dairesi

Şehit	55.000	25.000
Yaralı	100.000	130.000
Hastalıktan ölen	21.000	21.000
Kayıp-esir	10.000	10.000
Hastalık. geriye	64.000	64.000
- - - - -	- - - - -	- - - - -
	250.000	250.000²⁶

Türk kayıpları sayılarını Avustralya kaynakları da yaklaşık doğruluyor.²⁷

²² https://fr.wikipedia.org/wiki/Troupes_coloniales

²³ http://www.cndp.fr/crdp-reims/memoire/enseigner/soldats_indigenes/02armee.htm

²⁴ https://fr.wikipedia.org/wiki/Troupes_coloniales

²⁵ Gürsel Göncü- Şahin Aldoğan, **Çanakkale Savaşı/Siperin Ardı Vatan**, 4. Baskı, İstanbul, MB Yayınevi, 2006, s. 146-147.

²⁶ www.gallipoli.1915org/zayiat.htm

²⁷ <http://www.gallipoli.gov.au/explore-anzac-sites/gallipoli-historical-background.php>

- İngiliz-Fransız kayıpları:

Avusturyalı tarihçi A. Moorehelad'e göre İtilaf güçlerinin kayıpları

İngilizler 205.000 (Ölü 115.000, yaralı 47.000)

Fransızlar 47.000²⁸

Gelibolu'da İtilaf güçleri 141.000 kayıp verdiler. 44.000 ölüden 8700'ü Avustralyalı, 2700'ü Yeni Zelandalı idi.²⁹ Gelibolu yarımadasına ayak basan 8556 Yeni Zelandalı dan 7447 ya öldürüldü ya da yaralandı. Bu sayı çatışmaya girenlerin yaklaşık % 85'ini ifade ediyor.³⁰

Çanakkale'de bulunan ve uluslararası anlaşmalarca güvence altına alınan Britanya Milletler Topluluğu anıt ve mezarlıklarındaki ölü sayısı 35.884'tür. Fransızlarda, bu sayı 14.382 olarak biliniyor.³¹

Savaşın sonu

Kanlı çatışmaların ardından savaş 1918 Kasım'ında sonuçlandı ama İngiltere-Fransa'nın barışa zorlamak için Almanya'ya uyguladığı blokaj 7 ay daha sürdü. Sivil halk içinde artan ölümler nefret duygularını daha da artırdı. Çatışan uluslar şiddetle iç içe yaşamış, özlenen barışın kolay gerçekleşmeyeceği baştan belli olmuştu.³²

Alman kaynaklara göre savaşın tarafların kayıpları şöyledir:

Almanya askeri kaybı (ölü): 2.037.000

Avusturya: 804.000

Türkiye: 800.000

Rusya: 1.811.000

Fransa: 1.327.000

İngiltere: 715.000³³

²⁸ <http://www.merih.net/gh/ghkm08.htm>

²⁹ <http://www.gallipoli.gov.au/explore-anzac-sites/gallipoli-historical-background.php>

³⁰ <http://ww100.govt.nz/how-many-new-zealanders-served-on-gallipoli>

³¹ Nehru, **a.g.e.**, s. 637

³² Nehru, **a.g.e.**, s. 637

³³ Alman Savunma Bakanlığı Ordu-Sıhhiye Bölümü Yayını-I. Dünya Savaşı Raporu-1914/1918-Berlin 1934 Heeres-Sanitätsinspektion im Reichswehrministerium (Hrsg.): *Sanitätsbericht über das Deutsche Heer im Weltkriege 1914/1918 (deutsches Feld-*

18 bin farklı kaynaktan rakamları derleyen istatistikî verilere göre Almanya'nın sivil kayıpları (ölü): yaklaşık 1 milyon olarak hesaplanıyor (Açlık, hastalık, bombardıman vb.)³⁴

Hint lideri Nehru'ya göre I Dünya Savaşının kayıplarının toplam dökümü şöyledir:

Öldüğü bilinen askerler:	10.000.000
Öldüğü varsayılan askerler	3.000.000
Ölen siviller	13.000.000
Yaralananlar	20.000.000
Tutuklananlar	3.000.000
Savaş yetimleri	9.000.000
Savaş dulları	5.000.000
Sığınmacılar	10.000.000

- Küresel savaşın küresel propaganda harekâtı: Ermeni tehciri:

I. Dünya Savaşı'ndan arta kalan, 100 yıldır Türkiye karşıtı propagandaya malzeme yapılan bir konu da "Ermeni Tehciri"dir. Ermeniler Anadolu'da 1000 yıldır Türklerle iç içe yaşayan Gregor-yen inancına bağlı Hıristiyan azınlıktır. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar hiçbir sorun yaşamadılar, o kadar ki devlete bağlılıklarından dolayı "millet-i sadıka" adını almışlardı (öteki millet-i sadıka Arnavutlardı). İngiliz-Fransız- Rus v.s. Alman rekabeti çerçevesinde büyük devletler Ermeni sorununu sürekli kaşıyarak ilişkileri gerdiler. Osmanlı ordusuna karşı harekete geçirilen Ermeni silahlı birlikleri Osmanlı ülkesinin Doğu ile Batı Cephesi arasındaki bağlantıları, demiryollarını, haberleşme hatların kestiler, sabotajlar yaptılar. Dahası şehirlerde ayaklanmalar örgütlediler, Müslüman halka saldırılar düzenlediler.

Ermeni örgütleri Ermeni ve Rus belgelerinin de kanıtladığı üzere İtilaf Devletlerinin savaş planları içinde hareket ediyorlardı. Bu

und Besatzungsheer; deutscher Krie'gssanitätsbericht 1914/1918). Band 3, Verlag Mittler, Berlin 1934.

³⁴ de.statista.com internet sitesi

örgütler İngiliz ve Fransızların Çanakkale kara harekâtının hemen öncesinde 15 Nisan 1915 günü Van ayaklanmasını başlattılar. Tehcir kararı bu koşullarda alındı. Doğu'daki Ermeni nüfus yine Osmanlı topraklarının bir başka bölümüne Suriye ve Lübnan'a göç ettirildi. Kuşkusuz büyük acılar yaşandı ama bu bir önlemdi.

Vatan savunmasının gereği idi.

Ermenilere karşı uygulamalar o günden beri Türkiye'ye karşı bir savaş malzemesi olarak kullanıldı. Bu girişimler sürüyor.

2. Küresel Barış

Küresel savaşı sonlandıran barış, kaçınılmaz olarak küresel olacaktı;

Yerküre savaşta ikiye bölünmüştü, barışta da öyle oldu. İtilaf devletleri önce Almanya ile Versay Barışı'nı ardından öteki yenik ülkelerden Macaristan ile Trianon, Avusturya ile Saint-Germain, Bulgaristan ile Neuilly Anlaşmalarını imzaladılar. Osmanlı imparatorluğu ile imzalanan Sevr Anlaşması ise Türkiye'deki millî mücadele nedeniyle uygulanamadı.

Barış Anlaşması ve On Dört Nokta: Küresel barış küresel savaşın öteki yüzü idi. Savaş, esas olarak Avrupa'da ve Orta-Doğu'da yaşanmıştı ama küresel barışın taslağı da, ilkeleri de, çerçevesi de ABD'den geldi.

Wilson İlkeleri, On Dört Nokta olarak da bilinen, ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada söz ettiği, ABD'nin I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmasını istediği dünya düzenine ilişkin görüşlerini ifade eder. On Dört Nokta, Avrupa'da toprak düzenlemelerinin yanı sıra,

- Gizli diplomasinin reddini, açık diplomasinin esas alınmasını,
- Açık denizlerde serbesti ilkesini, denizlerde seyrüsefer serbestliğini,
- Ticaret serbestliğini,
- Silahların azaltılmasını,
- Sömürgelerin taleplerinin tartışmaya açılmasını,
- Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını öneriyordu.

Alman hükümeti 1918 Ekim’inde ABD Başkanı W. Wilson’un adil bir barış için önermiş olduğu on dört maddeyi kabul ettiğini bildirdi, Başkan’dan bu çerçevede bir antlaşmaya gidilmek üzere girişimlerde bulunmasını talep etti.

Paris Barış Konferansı’nda bir araya gelen galip devletler grubu içinde “Üç Büyükler” olarak bilinen İngiltere Başbakanı D. Lloyd George, Fransa Başbakanı G. Clamenceau ve İtalya Başbakanı Orlando etkin oldular, Versay Antlaşması’nın maddeleri taslak haline getirildi. Alman Meclisi antlaşma şartlarını 9 Temmuz 1919’da ülke üzerinde henüz abluka kalkmadığı ve başka yapılacak bir şey olmadığı için onayladı.

Genel hatlarıyla, 10 Ocak 1920’de yürürlüğe giren Versay Antlaşması, Avrupa’daki sınırları yeniden düzenliyor, Bismark’ın kurduğu Almanya’yı tasfiye ediyordu. Almanya’nın, Çin’deki hakları ve Büyük Okyanus’taki adaları Japonya’ya devredildi. Almanya, Avusturya ile birleşmemeyi, ayrıca Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya’nın bağımsızlığını tanımayı taahhüt etti. Tarafsızlığı savaş içinde çığnänen Belçika’nın hukukî bakımından da tarafsızlığı kaldırıldı. Zorunlu askerliği kaldırmaya zorlanan Almanya en çok 100 bin kişilik bir ordu bulundurmaya yetkisine sahip oluyordu. Almanya denizaltı ve uçak da üretemeyecek, tüm gemilerini de İtilaf Devletleri’ne teslim edecekti. Almanya, ödeme kabiliyetinin çok üstünde bir savaş tazminatıyla da yükümlü tutuldu. Almanya, ekonomik ve siyasî bakımından ağır yükümlülükler altında idi.

Versay Barışı’na imza koyan devletler de barışın küresel karakterini gösteriyor. Barış galip devletler safındaki ülkelerce yani Fransa, Birleşik Krallık, İtalya Japonya, ABD, Belçika, Bolivya, Brezilya, Çin Cumhuriyeti, Küba, Çekoslovakya, Ekvador, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Hicaz, Honduras, Liberya Nikaragua, Panama, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Siyam, Uruguay, Yugoslavya ile Birleşik Krallık’a bağlı ülkeler yani Avusturalya, Kanada, Güney Afrika, Hindistan, Yeni Zelanda ile Almanya arasında Haziran 1919’da imzalanarak, Ocak 1920’de yürürlüğe girdi.

Versay Anlaşması Almanya’ya cezalandırma, Avusturya-Macaristan’ı dağıtma düzenlemesiydi. Özellikle Fransa’nın önyak olması ile gerçekleşen barış anlaşması Almanya’yı büyük sıkıntılar içine

iterek, yeni bir büyük savaşının tohumlarını saçtı. II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'nın devamıdır.

3. Küresel Savaş/Barışın Yarattığı Ulusal Tepkiler

Küresel savaşın en önemli, umulmadık sonuçları, doğurduğu dev ulusal sonuçlar oldu. Dünya, başka bir çehreye büründü.

Savaş sonrası ortaya çıkan üç yeni tarihsel-siyasal olay, Sovyetler Birliği'nin doğuşu, Amerika'nın kapitalist dünyaya ekonomik olarak hâkim olması ve Avrupa'daki iç çatışmalardır. Bu dönemin bir başka büyük olayı Doğu'nun uyanışı ve mazlum milletlerin özgürlüklerine kavuşma yolundaki atılımlarıdır. Asya'nın bütün ülkelerinde ve Kuzey Afrika'da milliyetçilik güçlendi, özgürlük isteği mücadeleciler karakter kazandı, emperyalizme karşı güçlü hareketler ortaya çıktı, kimi yerlerde isyanlar patlak verdi. Bu ülkelerin çoğu dolaysız yardımlarının yanı sıra, mücadelenin kritik aşamasında Sovyetlerden maddî-manevî destek aldılar.

Sovyet devrimi ile birlikte Türk Kurtuluş Savaşı 20. yüzyıl tarihinin akışını değiştirdi, emperyalizme karşı devrimler çağını başlattı.

- **Sovyet Devrimi:** Sovyet Devrimi savaşın kaderini değiştirdi; daha da önemlisi modern tarihin akışını şekillendirdi. Tarih o günden itibaren Sovyet devrimi öncesi ve sonrası olmak üzere iki büyük kategoriye ayrıldı. Bu geniş konuya kısaca değinerek geçeceğim.

- Sovyet Devrimi yeni bir sistem getirmenin yanı sıra eski uluslararası düzeni alt üst etti.

- Sovyetler Batılıların gizli emperyal anlaşmalarını açıkladılar. Batılıların paylaşım planlarını reddettiler.

- Batılı güçlere karşı ulusal mücadeleleri desteklediler. Sovyet Devrimi olmasaydı, dünyanın mazlum milletlerinin kaderi farklı gelişebilirdi.

- Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğuşu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu tek başına, münferit kalan bir olay değildir, küresel sonuçlar doğuran çarpıcı bir örnektir.

Osmanlı Devleti'nin dağılışı ile sonuçlanan Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan Türk direniş hareketi, Büyük Güçler'in

“Sevr” dayatmasını reddetti, işgalci güçlere karşı verilen ulusal savaşının ardından zafere ulaştı.

Diğer bir deyişle Versay Zinciri ilk kez Anadolu’da kırıldı. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu Büyük Güçler’in “Küresel Barış” planına büyük darbe indirdi. Mazlum milletlere ışık tuttu.

Kimi yazarlar Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu I. Dünya Savaşı’nın kan ve barut dolu yıllarına kadar geri götürüyor. Perinçek’e göre “I. Dünya Savaşı’nda vatan savunmamızla başlayan millî devrim, 23 Nisan 1920’de Anadolu’da iktidarı ele geçirerek, tarihsel atağını yaptı.”³⁵ Kemalist devrimin dünya çapındaki yansımalarına ısrarla dikkat çeken Bloksuzların lideri Nehru da benzer görüşleri paylaşıyor: “Tükenmiş, çökmüş görünen bir ulusun yeniden doğuşuna en çarpıcı örnek, Türkiye’dir. Bunun onuru, büyük ölçüde, her şey kendisine karşı görünür iken boyun eğmeyi reddeden kahraman lideri Mustafa Kemal Paşa’dadır. Kemal Paşa sadece ülkesini özgürleştirmekle kalmadı, modernleştirdi, tanınmaz ölçüde değiştirdi. Saltanata ve Hilafete, kadının dışlanmasına ve eski adetlere son verdi. Sovyetlerin moral ve somut destekleri ona çok yardımcı oldu.”³⁶

- Hindistan

Savaştan sonra varlığı ile uluslararası ilişkileri derinden etkileyen Hint Ulusal Hareketi dünya savaşı sırasında doğup gelişti. Savaşın öncesinde ülkedeki siyasal güçler bölünmüş, Kongre Partisi etkisizleşmiş, milliyetçilik dibe vurmuştu.³⁷ Gandhi’nin 1915’de Güney Afrika’dan dönüşü ile hızlanan bağımsızlık mücadelesi, Kongre Partisi ile İslâm Birliği’nin 1916 Lucknow Kongresi’de aldığı tarihî işbirliği kararı ile atılım yaptı.³⁸ Ulusal Hareketin öfke patlaması Amritsar’da Nisan 1919’da meydana geldi. Callianvala Bağı’nda İngilizleri protesto etmek üzere düzenlenen barışçı gösteriye katılan 10.000 kadar insanın üzerine İngiliz askerleri hedef gözeterek ateş açtı. 379 kişi öldü, 1317 kişi yaralandı. Amritsar Katliamı milyonlarca insanın kalbinde yara açtı, öfke seline dönüştü. 1913’de Nobel Ödülü’nü kazanarak Batı’da ünlenen Rabin Dranath Tagore, Amritsar kıyımının ardından Sir unvanını iade etti.

³⁵ Perinçek, **a.g.e.**, s. 107.

³⁶ Nehru, **a.g.e.**, s. 688

³⁷ **A.e.**, s. 623

³⁸ Shashi Tharoor, **Nehru**, Penguin Books, 2003, s. 25

1920'nin başında Hindu ve Müslümanların Hilafet Hareketi temelinde bir araya gelmeleri, ulusal hareketin sıçrama yapmasını sağladı. İngiliz-karşıtı Müslümanlar Kongre Partisi saflarına geldiler. Dahası, İngilizlerle "İşbirliğine Hayır" (non-cooperation) hareketini 1 Ağustos 1920'de başlatan Gandhi, Hint ulusal hareketinin tartışmasız liderliği sandalyesine oturdu.

Hint hareketi hem doğusunu hem de batısını etkiledi. Ortadoğu'da Osmanlı'dan kopan Arap halkları kendi mecralarında akmaya başladı.

- Çin

Çin ulusu 1911'de Dr. Sun Yat Sen önderliğinde 3000 yıllık Feodal imparatorluğu tasfiye ederek Cumhuriyeti kurup modern tarihini başlattı.

I. Dünya Savaşı'nda önceleri savaş dışı kalan Çin, ABD'nin ardından Ağustos 1917'de İtilaf güçlerinin safında savaşa girdi. İngiliz ve Fransızlarla anlaşmalar imzalayan Çin hükümetinin, geri hizmetlerde çalıştırılmak üzere binlerce Çinliyi bu ülkelere yolladı.

Savaş sonrasında yurtseverlik özlemi temelinde yükselen 4 Mayıs Gençlik Hareketi Versay Görüşmeleri'nde Shandong eyaletinde Almanlara ait ayrıcalıkların Japonlara devredilmesine tepki gösterdi. Büyük kentlerde öğrencilerce başlatılan grevler ve Japon mallarına karşı boykotlar aylarca sürdü. Şangay ve öteki kentlerde tüccarlar ve işçiler öğrencileri desteklemek amacıyla grevlere gittiler. Kamuyunda yükselen hoşnutsuzluk dalgası karşısında Çin yönetimi geriledi, Almanya ile barış anlaşmasını imzalamayı reddetti.

Yabancıların denetimindeki Pekin hükümetine karşı Dr. Sun Yat Sen Çin'in güneyinde milliyetçi bir hareket başlattı. Kuomintang Partisi'nin (milliyetçi parti) önyak olduğu bu hareketin amacı Çin'i yabancı sömürsünden kurtarmak, ülkeyi tek bir yönetim altında birleştirmektir. Sun Yat Sen'in milliyetçi partisi Sovyetler Birliği'nden de yardım görerek güçlendi.

1921 Temmuz'unda kurulan Çin Komünist Partisi Kuomintang ile işbirliğine gitti.³⁹ Dr. Sun Yat Sen'in Sovyetler Birliği ile dost-

³⁹ Oral Sander, *Siyasi Tarih II*, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1996, s. 64

luğu da içeren “Üç Halk İlkesi” milli mücadelele ilgili zafere ulaştıran milliyetçi-komünist ittifakına zemin yarattı.

- Batı Asya

Savaşın sonu Ortadoğu İngiliz ve Fransız güçleri arasında paylaşıldı, Küçük Filistin, Ürdün ve Irak İngiliz, Suriye-Lübnan Fransız mandası altına kondu.

Osmanlı devletinden kopartılan **Irak**'da farklı etnik-dinsel unsurlar İngiliz Manda yönetimine karşı ortak tavır aldılar. 1920'de patlak veren isyanı bastıran İngiltere manda yönetimini uzun süre sürdürmeyeceğini anladığından Haşimi ailesinden Faysal'ı kral yaptı. Irak 1932'de bağımsız krallık oldu.⁴⁰

Suriye'de Fransa'ya karşı patlak veren ayaklanma, kısmen başarıya ulaştı. Faysal'ın Suriye kralı olmasına karşı halk direndi. Suriye için bağımsızlık öneren King-Crane Komisyonu'nun raporuna rağmen Suriye General Goulard'ın askeri müdahalesi ile manda yönetimi altına girdi. Fransa Suriye'yi beş ayrı siyasal birime böldü. Fransa'da Halk Cephesi'nin iktidara gelmesi ile Suriye 1936'da bağımsızlığına kavuştu.⁴¹

Afrika'nın kuzey-batısındaki **Fas**'da da Abdülkerim'in önderliğinde büyük bir özgürlük mücadelesi patlak verdi. Bu önder İspanyolları söküptü ama ardından Fransızlar tarafından ezildi.

Mısır da da İngilizlere karşı ayaklanmalar ve uzun süreli mücadeleler patlak verdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Saad Zıglul ve Nahas paşalar Waft Partisi'ni kurdular. Parti, tam bağımsızlık ve Sudan'la birlik kurulması hedefini güdüyordu. İngiltere, büyük mücadelelerden sonra, 1922'de Mısır'daki meşruti krallık rejimini tanıdı.⁴²

Dünya Savaşı'nda İngiltere ile Rusya arasında paylaşılan **İran**, Bolşevik Devrimi ile rahatladı. Ancak İngiltere'nin ülkeyi denetim altına alma çabalarını sürdürmesi üzerine 1921'de Tahran'da yeni bir milliyetçi hareket başladı. 1923 yılında iktidara hakim olan, 1925'de Şah olarak taç giyen Rıza Pehlevi Sovyet dostluğu çizgisinde ilerle-

⁴⁰ A.e., s. 74

⁴¹ A.e., s. 76

⁴² A.e., s. 77

di, İran'ın güneyini İngilizlerden kurtarmaya yöneldi, meşruti şahlık rejimi ve çağdaşlaşma çabaları ile feodal kurumları gerilettiler.⁴³

Afganistan da bağımsızlığına savaş sonrasında kavuştu. 1919'da başa geçen Emanullah Han, Hindistan'daki İngiliz valiye bir mektup göndererek Afganistan'ın bağımsız bir devlet olduğunu ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurmak istediğini ilettiler. İngiltere Afganistan bağımsızlığını kabul etmekte isteksiz davranınca, ilişkilerin gerginleşmesi 1919'da yeni bir İngiliz-Afgan çatışmasına yol açtı. Bu savaşta başarı elde edemeyen İngilizler, 8 Ağustos 1919'da yapılan anlaşma ile Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdılar. Afganlar ardından Sovyetler Birliği ve Türkiye ile anlaşmalar yaparak bağımsızlıklarını korudular.

İrlanda Cumhuriyeti Kuruluyor

İrlanda halkı uzun mücadelelerin ardından savaşın hemen öncesinde 1914'de Home Rule Yasası'nı (yerinden yönetim, ç.n.) Avam Kamarası'ndan geçirerek bağımsızlık yolunda adımlar attılar. Ama dünya savaşı gelişmeyi kesintiye uğrattı. "Home Rule" uygulaması savaşın sonuna ertelendi. **İrlanda'da huzursuzluk Dünya Savaşı sırasında arttı. Halk İngiltere için savaşmanın İrlanda'nın ulusal çıkarlarına ters düştüğünü somut olarak gördü.**

1916 yılının Noel haftasında Dublin'de bir ayaklanma patladı, İrlanda Cumhuriyeti ilan edildi. Ayaklanma birkaç gün sonra İngiltere tarafından bastırıldı, sıkıyönetim ilan edilerek İrlandalı gençler kurşuna dizildi.

Büyük savaşın sonunda yapılan Parlamento seçimlerini kazanan "Sinn Feinciler" Londra'ya gitmeyerek 1919 yılında Dublin'de bir Cumhuriyet Meclisi kurup, Cumhuriyeti ilan ettiler.

Sonuç olarak, yüzyıllardır süren İrlanda bağımsızlık mücadelesi, I. Dünya Savaşı'nın sonunda meyvelerini toplamaya başladı.

Avusturalya ve Yeni Zelanda

İngilizlerin talebi üzerine Çanakkale'ye çok sayıda asker yollayan Avusturalya ve Yeni Zelanda'da, savaşın ardından büyük tartışmalar meydana geldi. İngiltere'den bağımsızlık tartışıldı. İngiliz

⁴³ A.e., s. 79; Tolga Gürakar, **Türkiye ve İran**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2012, s. 224-229.

Dominyolu bu iki ülkenin Londra'dan kopmaları zaman aldı ama ulusal bilinçte Çanakkale'nin büyük bir sıçrama yarattığı açıktır.

Bu ülkelerin yanı sıra, Çin Hindi'ndeki Fransız sömürgelerinde (Vietnam-Kamboçya-Laos) Kuzey Afrika'daki Fransız sömürgelerinde (Cezayir, Fas, Tunus) milliyetçilik yükselmeye devam etti. Siyah Afrika'da milliyetçilik tohumları toprağa düştü. Balkanlarda da benzer gelişmeler yaşandı. Bu anti-emperyal tepkiler II. Dünya Savaşı sonrasında ürünlerini verecektir.

Sonuç

- I. Dünya Savaşı büyük güçler açısından bir paylaşım savaşıdır. Yer küre emperyal devletler arasında yeniden bölüşüldü.
- Küresel sistem siyasal, ekonomik, askerî, kültürel, hukuksal düzlemlerde şekillendi.
  - Yeni büyük güç ABD küresel sahneye çıktı.
  - Rusya'da yeni bir siyasal-toplumsal sistem doğdu.
  - Avusturya-Macaristan, Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu gibi çağın gerisinde kalan devletler yıkıldı,
  - Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğdu.
  - Türkiye'yi öteki Asya-Afrika ülkeleri izledi. Çin'de, İran'da, Hindistan'da emperyalizme karşı ulusal uyanış hızlandı.
  - Yugoslavya'nın oluşumu da Avusturya-Macaristan'a bir tepkidir.
- II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'nın ardından kalıcı barışı sağlayamayan uluslararası toplumun ödediği yeni bedeldir.
- II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'nın mirası üzerinde yükseldi.